

بەربەستەگانی بەردەم ھەلبژاردنە پیشووەختەکی عێراق

05-08-2020

نووسەرەگان

ناوەندی لیکۆلینەوێ رۆوداو

کورتە : لە سیستەمی سیاسیدا بۆ چارەسەرکردنی مەملەتێ سیاسییەگان و سفرکردنەوێیان، وەکوو چارەپەکی پەنا بۆ ھەلبژاردنی پیشووەخت دەبریت. بەتایبەت ئەوکاتەکی کە ناکوکی دەکەوێتە نیوان سەرۆکی دەولەت و پەرلەمان، زۆرجار سەرۆکۆکوێزیران و سەرۆکۆکمارییکەو، پەنا دەبەنە بەر ھەلوەشانەوێ پەرلەمان و راگەیانندی ھەلبژاردنێک، پیش وادەکی دیاریکراوی خۆی کە یاسای ھەلبژاردنەگان و دەستوور دیاریکردو.

د.ههلمت غەریب-

راویژکار له ناوهندی لیکۆلینهوهی رووداوا

دەستپێک

له سیستەمی سیاسیدا بۆ چارهسەرکردنی مەملەتی سیاسییەکان و سفرکردنەوێیان، وەکوو چارهەیک پەنا بۆ هەلبژاردنی پێشوەخت دەبریت. بەتایبەت ئەوکاتە کە ناکوکی دەکەوێتە نێوان سەرۆکی دەوڵەت و پەرلەمان، زۆرجار سەرۆکۆماربێکەوه، پەنا دەبەنە بەر هەلۆهشانهوهی پەرلەمان و راگەیانندی هەلبژاردنی، پێش وادە دیاریکراوی خۆی کە یاسای هەلبژاردنەکان و دەستور دیاریکردووە.

هەرچی تایبەت بێت بە هەلبژاردنی پێشوەخت له عێراقدا، دەتوانین بڵێین ئەمە بەکەم تاقیکردنەوێهە کە له پرۆسەسی عێراقدا برپاری لێدراوه. له دواى 2006وه، یەکەمجاره ناکوکییە سیاسیهکان دهگاته ئەو رادهیهی کهوا پەنا بۆ هەلبژاردنی پێشوەخت ببری. ئەگەر چاویک بە یاسای هەلبژاردنەکانى 2019 و دەستوری هەمیشەیی عێراقدا بخشینین، بۆمان دەردەکەوێت یاسا و یاسادانەرە دەستوری، بابەتی هەلبژاردنی پێشوەختەیان رێکنەخستوو. واتە هیچ جیاوازیەکیان له نێوان هەلبژاردنی پێشوەخت و هەلبژاردنی کاتی ئاسایی نەکردوو. بۆیه دەبینین زۆرتین ناکوکی و بیروبوچون لەسەر کاتی هەلبژاردنە پەرلەمانییه چاوپێوانراوەکە عێراق دروستبوو. لێره تیشک دەخەینە سەر هەلبژاردنی پێشوەخت، وەك چارهسەریك بۆ دەرچوون لەو قەرانه قوولەى كە تووشى پرۆسەى سیاسى بووو، ئەوێش روون دەکەینەوه کە ئایا ئەم هەلبژاردنە دەبێتە فریادپرسی عێراقییهکان و کۆتایی بە گرتەکان دینیت یان، بەفۆرمی نوێی سیاسی دووبارە دەبێتەوه؟ هەرۆهه تیشک دەخەینە سەر گرتنترین بەرەستەکانی بەردەم ئەو هەلبژاردنە.

هەلبژاردن کێشەیه یان چارهسەر

هەلبژاردنی نوێی پێش وادە یاسایی خۆی، یەکیك بوو له داخوازی خۆپیشاندەرانى گۆرەپانەکانى عێراق كە له كۆتایى مانگى ئۆکتۆبەرى 2019 دەستی پێکرد. خۆپیشاندەران پێیانابوو کە بۆ راستکردنەوهی رێپەروى سیاسى له عێراقدا، پيوستە ئەو سیستەمه هەلبژاردنە هەلبۆهشێتەوه کە ئەم پەرلەمانە "بێدەسەلاتە" ی بەرەمەهیناوه کە ناتوانیت لەدەرەوهی ئەجیندای حزبى و سیاسى، هیچ پرۆژەیهکی نیشتمانی هەبێت، بەلام برپان چوو کە هەلبژاردن ناتوانیت پرۆسەى سیاسى له عێراقدا بە نیشتمانی بکات. بۆیه هەردوو سەرۆکۆماربێرانى راسپێرداوى شکستخواردوو (زورفى وەلاوى) بەلێنى ئەوێان دابوو کە هەلبژاردنی پێشوەخت له پێشینهی کارەکانى کابینهکەیان بێت ئەگەر متمانە بەدەست بێن، بەلام هیچیان نەیانتوانی ئەو متمانە بەدەست بێن. مستەفا کازمیش کە ئیستا سەرۆکۆماربێرانە، یەکیك له بەرنامەکانى کارى کابینه کاتیهکەى، وەکوو ئەنجامدان و سەرپەرشتیکردنى هەلبژاردنیكى پاك و بێگەرد و پێشوەختى دور له دەستوەردانى بیانى و هەریمی داناوو. کازمى له ژێر فشارى خۆپیشاندەران و شەقامى نارازى عێراقى وادەى هەلبژاردنە پەرلەمانییهکەى دیاریکرد بەلام، پرسىارى سەرەکی ئەوێهە کە هەلبژاردنیكى نوێ چى له بابەتەکە دەگۆرێت؟ بەپای من، هەلبژاردنەکان ناتوانن وڵات له قەرانه قوولەکانى رزگار بکات، چونکە هەلبژاردنەکە له باشترین شێوهیدا، له هەلبژاردنی رابردوو پاکتر نابێت. ئەمەش بریتیه له دووبارەبوونەوهی هەمان رێبازى سیاسەتکردن بەلام، بەرێگایهکی تۆزێک جیاواتر!

گرتە سەرەکییهکانى هەلبژاردنە پێشوەختەکە

له راستیدا دیاریکردنی کاتی هەلبژاردنەکە زۆر دوور نیه له کاتی یاسایی خۆی کە مانگی 5ى 2022ه. واتە تەنها 11 مانگ هەلبژاردنەکە پێش دەخريت بەلام، ئەم هەلبژاردنە چوار رێگرى گەورەى لەبەردەمدایه کە ئەنجامدانى له و وادەیدا ئەستەم دەکات. ئەوانیش بریتین له:

1- تەواونەکردنی یاسای هەلبژاردنەکان: یەکیك له گرتنترین بەرەستەکانى بەردەم ئەنجامدانى هەلبژاردنی پێشوەخت، تەواونەکردنی یاسای هەلبژاردنەکان و یەکلایى نەبوونەوهی ئەو ناکوکییه قوولە سیاسیهیه کە لەبارەى بازنەى هەلبژاردنەکان له ئارادیه. ئەم بابەتە بۆ گفتوگۆی لایەنەکان و گەشتن بە ریکەوتنێک بۆ تەواوکردنی یاساکە جێهێلراوه، چونکە دوو بیروبوچوون لەبارەى بازنەى هەلبژاردن هەن کە یەکیان داواى فرەبازنەیهی لەسەر ئاستی پارێزگاکان دەکات و ئەوى دیکەشيان لەسەر ئاستی نیشتمانی داواى فرەبازنەیهی دەکات، واتە هەر پارێزگایهک بازنەیهکی هەلبژاردن بێت. بەبێ چارهسەرکردنی ئەم ناکوکییه، ئەستەمە حکومەت بتوانیت له و وادەیهی

که دیاری کردوو هه لېژاردن بکات.

2- هه لوه شانوهی په رله مان : به کیکي دیکه له به ربه سته کانی به رده م هه لېژاردن، هه لسوکو و تکرده له گهل په رله مانى ئیستا. بۇ هه لېژاردنى پېشوه خت، پېوسته هم په رله مانه ئیستا هه لېبوه شېته وه و له ماوه 60 رۇژدا کاتی هه لېژاردنه کان دیاری بکریت، به لام ئیستادا ناکوکییه کی توند له نیوان سره کابه تی په رله مان به گشتی و خودی سره کوی ئه نجومه نی نوپه ران به تایبه تی له گهل سره کوه زیراندا هه په له باره ی شېوازی دیاری کردنی کاتی هه لېژاردنه کان. محمه د حه لبوسى سره کوی ئه نجومه نی نوپه ران پېوايه، رینگای ده ستووری بۇه لېژاردن، بریتیه له ماده ی 64 ده ستوور، به لام سره کوه زیران به پشتبه ستن به ماده ی (7/2) ی یاسای هه لېژاردنه کان، کاتی هه لېژاردنه کی دیاری کردوو. ئه مه ش ناکوکییه کانی قوولتر کردو ته وه که بوته رېگر له به رده م ئه نجامدانى هه لېژاردن. ئه مه سره پای ئه وه ی که زورینگ له ئه ندامانى په رله مان دۇ هه لوه شانوهی په رله مانن چونکه، ترسیان هه په له به ده سته نیان هه ی کورسیه کی خویان له هه لېژاردنی داها توودا. بۇیه هه تا پېیان بکریت، به ربه ست درووست ده کن تا هه لېژاردن له کاتی خۇیدا نه کریت و هم خوله ی خویان ته واو بکن. ئه وه ی لیره دا گرنکه بگوتریت، ئه وه په که پاش په سندر کردنی یاسای هه لېژاردنه کان، ده کریت سره کوه مار و سره کوه زیران پیکه وه په رله مان هه لېبوه شېته وه و، کاتی هه لېژاردنه که په کلای بکه نه وه. به لام به بې په کلای کردنه وه ی یاسای هه لېژاردنه کان، ئه سته مه هه لېبوه شېته وه و هه لېژاردنی بکریت.

3- ته واو کردنی شه رعیه تی دادگای فیدرالی یا خود ده رکردنی یاسای دادگای بالای فیدرالی: دادگای بالای فیدرالی تاکه لایه نه که به پئی ده ستوور تایبه ته به په سندر کردنی ده رته نجامی هه لېژاردنه کان. به لام گرفته که له وه دایه که هم دادگایه ئیستا به پئی ده ستوور درووست نه بووه. به لگو پیش نوسینه وه ی ده ستوور، له رینگه ی ده رکردنی سیسته میک له لایه ن حکومتی کاربه ریکه ری عیراقه وه له سالی 2004 دا درووست بووه. بۇیه پېویست بوو یاسایه کی نوئ بۇ دادگای فیدرالی ده ر بکریت که پیکه اته و تایبه ته مندییه کانی له ده ستووردا دیاری کراوه. به لام تا ئیستا نه و یاسایه به هۇی مملانی نی نیوان هیزه سیاسییه کان ده رنه چوو و دادگاکه وه ک خوی ماوه ته وه. هه لبه ت هم دادگایه گرتیکی دیکه ییشی بۇ درووست بووه که ئه ویش خانه نشین بوونی په کیک له ئه ندامانى دادگاکه په که تا ئیستا جیگاکه ی پر نه کراوه ته وه. ئه مه ش کیشی شه رعی بوون یان نه بوونی بۇ دادگاکه درووست کردوه.

4- گرفتى ته کنىكى : سره پای هه بوونی چه ندین به ربه سته جوهه ری که نامزه مان به هه ندیکان کرد، هه ندیک به ربه سته ته کنیکیش له به رده م نه و هه لېژاردنه دا هه ن که گرنگترینیان بریتیه له دابین کردنی بودجه ی هه لېژاردنه کان. ئه مه له کاتیکدایه که عیراق به قهیرانیکی قوولی ئابووریدا گوزر ده کات که ته نانه ت توانای دابین کردنی موجه ی فه رمانبه رانیشى نیه ده یه وئ له رینگه ی یاسای قهرزی گشتیه وه روبه پرووی نه و قهیرانه بېته وه. ئه مه سره پای بلاءوبونه وه کی خراپی په تای کورۇنا له سهرتاسه ری عیراق و خه رکردنی بودجه کی زه به لاج بۇ روبه پرووبونه وه ی نه و په تابه. هه روه ها گرفته کانی کومیسو نی بالای هه لېژاردنه کانیش له هه رددو رووی لوجستی و مرؤبیه وه هه ن که تا ئیستا چاره سه رنه کراون. ئه و کومیسو نه تائیسنا متمانه ی په رله مانى وه رنه گرتوه و هه یکه لی کومیسو نه که ش ریکه خراوه. ئه مه سره بارى ئه وه ی که پېوستی به ژماریه کی زوری کارمه ند بۇ راهینان و شاره زابوون له سه ر هه لېژاردنه که هه په. چونکه به پئی یاساکه بېت، هه لېژاردنیکی جیاوازه و پېوستی به راهینانی کارمه ند هه په بۇ سه ربه رشتیکردنی هه لېژاردنه که.

کورد وهک ته ماشاکه ر

تا ئیستا کورد و سه رکردایه تییه کی که خوی له دامه زراوه کانیدا ده بینیته وه، هیچ قسه به کی له سه ر هه لېژاردنی پېشوه خت نه کردوو. ئه مه ش مانای وايه که گرفتیکی ئه وتوی نیه ئه گه ر هه لېژاردن پیش بخریت یان له کاتی خۇیدا بکریت. ئه وه ی به نیسبه ت هیزه سیاسییه کانی کوردستانه وه گرنکه، په کلاییکردنه وه ای یاسای هه لېژاردنه کانه به گشتی و دیاری کردنی بازنه ی هه لېژاردنه کانه. پیناچیت هه رددو هیزه سیاسییه سه ره کیه کی هه ریم (پارتی و یه کیتی) حه ز به فره بازنه یی له سه ر ئاستی پاریزگاکان بکن. بۇیه به لایانه وه گرنکه ئه وه په کلاییکه نه وه نه ک مه سه له ی پیشخستن و پاشخستن هه لېژاردنه کان. خالیکی دیکه ی جیگه ی بايه خی کورد، هه رچه نده تا ئیستا که مه ترخه مییان لى کردوو، مه سه له ی په کلاییکردنه وه ی بارى نا هه موارو نااسایى ناوچه جئی ناکوکییه کانه. ئه و ناوچانه ئیستا له به رده م سرپنه وه به کی له سه ر خوی دیموگرافیدان. بۇیه پېویسته به ر له هه لېژاردن کۆتایى به و بارودوخه به یئریت که له و ناوچانه دا هه ن. بۇته وه ی زورترین کورد به شداری له هه لېژاردنه که دا بکن و ناواره کان بگه رینه وه ناوچه کانیان و ده سه لاتی شاره کانیش ته سلیم به ده سه لاتی مه ده نی بکریت و بارى سه ربارى له و ناوچانه کۆتایى پېیه ئیریت. چونکه ئه گه ر باره که به رده وام بېت، پینگه ی کورد لاوازتر ده بېت و دووریش نیه نه و پینگه یه بکریته بنه مایه ک بۇ چاره سه رکردنی کیشه کان له ناینده دا که بیگومان ئه وه ش به زیانی کورد ده شکیته وه. گرنگیشه پارتی و یه کیتی به ر له هه لېژاردن گرفتى پؤستی پاریزگاری که رکوک په کلایى بکه نه وه، تا کاریکه رییه کی ئه رینى له سه ر هه لېژاردنه کان هه بېت.